

Dílo: Romeo, Julie a tma (J. Otčenášek)

Předmět: ČJ - rozbor děl

Přidal(a): TerkaCZ

Základní údaje o díle

- **Literární forma:** próza
- **Literární druh:** epika (próza vyprávějící ucelený příběh)
- **Literární žánr:** novela (kratší prozaický útvar s jednou dějovou linií odehrávající se v krátkém časovém úseku)
- **Rok vydání (originál):** 1958
- **Původní jazyk:** čeština
- **Určení čtenářům:** starší středoškolský a dospělý čtenář, který vnímá historické souvislosti okupace, atentátu na Heydricha a témata morální volby a odvahy.

Téma

- Novela sleduje příběh osmnáctiletého studenta Pavla, který během heydrichiády ukryje ve svém studentském pokoji židovskou dívku Ester, jež nenastoupila do transportu do Terezína.
- Ústředním tématem je vztah těchto dvou mladých lidí, jejich rodící se láska v extrémně nebezpečných podmínkách, a zároveň Pavlova vnitřní proměna z pasivního „přežívajícího“ mladíka v člověka, který nese odpovědnost za druhého.
- Důležitým tématem je také všudypřítomný strach za okupace, tlak nacistického teroru po atentátu na Heydricha, bezmoc „obyčejných“ lidí a jejich dilema mezi osobním štěstím a ohrožením rodiny.

Hlavní myšlenka

- Kniha ukazuje, že i „malý“ člověk může v mezní situaci projevit velkou morální odvahu a převzít odpovědnost, i když tím ohrožuje vlastní život i blízké.
- Pavel, který zpočátku přijímá válku jako „mizérii“, v níž se má „jen nějak přežít“, postupně zjistí, že bez Ester by pro něj život ztratil smysl, a dobrovolně se rozhodne ji chránit, i když tím může všechny přivést k smrti.
- Novela tematizuje, že láska a lidská blízkost mohou být světlem uprostřed tmy nacistického teroru, ale zároveň nejsou zárukou šťastného konce – člověk musí žít i s vědomím ztráty a viny.

Námět

- Námět vychází z historické reality Protektorátu Čechy a Morava za druhé světové války, konkrétně z období kolem atentátu na Reinharda Heydricha (27. května 1942) a následných represí.
- V textu jsou explicitně zmíněny dobové reálie – Protektorat für Böhmen und Mähren, povinné nošení židovské hvězdy, transporty Židů do Terezína, německé rozkazy hlášené tlampači, zákaz vycházení po 21. hodině, hrozba zastřelení každého, kdo ukrývá „nepřihlášené osoby“.
- Námět je původní, inspirovaný skutečnými událostmi okupace a pronásledováním Židů, ale konkrétní postavy Pavla a Ester jsou autorskou fikcí, která zdůrazňuje kontrast mezi intimním milostným příběhem a velkými dějinami.

Symbolika názvu:

- **Romeo** = Pavel.
- **Julie** = Ester.
- **Tma** = Symbol nacismu, války, zla a totalitní moci, která brání jejich lásce (nahrazuje svár rodů Monteků a Kapuletů).

Motivy

- Starý dům a pavlač, Tma a noc, Strach, Láska a blízkost, Žlutá hvězda, Hodiny a pendlovky, Transport a kufřík, Lež a pravda.

Kompozice a struktura

- Novela je členěna do 13 číslovaných kapitol bez názvů, které dohromady pokrývají krátké časové období kolem atentátu na Heydricha.
- Úvodní část (před 1. kapitolou) má podobu lyrického prologu o starých domech, jejich paměti a zvucích, který plynule přechází k postavě Pavla ležícího v pokoji.
- Děj je vyprávěn převážně chronologicky: od Pavlovy depresivní nálady po maturitních písemkách, přes náhodné setkání s Ester v parku, její ukrytí v pokoji, vyhlášení atentátu a zpřísnění režimu, až po zlomové rozhodnutí a tragický závěr.
- V rámci kapitol se objevují retrospektivy (Pavlovy vzpomínky na dětství, školu, vztah k rodičům, Esteriny vzpomínky na rodiče a kamarádku Blanku), které prohlubují psychologie postav.
- Text neobsahuje fiktivní dokumenty vložené jako samostatné listiny, ale cituje dobové rozkazy a hlášení tlampačů („osoby, které se zdržují... budou zastřeleny“) jako součást vyprávění.

Vypravěč a úhel pohledu

- Vypravěč je v er-formě, není typicky „vševidoucí“. Zde se jedná o subjektivní er-formu (nebo personální vypravěč). Vypravěč se drží téměř výhradně Pavlovy perspektivy, vidí svět jeho očima a nevidí do hlavy ostatním postavám (např. nevíme přesně, co si myslí otec, dokud to neřekne nebo to Pavel neodhadne).
- Vypravěč vkládá i drobné komentáře a obrazné přirovnání (staré domy jsou jako staří lidé; protektorát nazývaný „protento-krát“ krejčovským tovaryšem), ale výrazně nehodnotí postavy zvenčí – spíše nechává čtenáře vnímat dilemata skrze Pavlovo vnitřní prožívání.
- Hledisko se občas krátce přesouvá k jiným postavám (například k Pavlovu otci, který stojí za dveřmi a oslovuje syna, a vnímáme jeho starost), ale Pavel zůstává stálým centrem zorného pole.

Jazyk a styl

- Jazyk novely je spisovný, obrazný, s častými metaforami a přirovnáními: staré domy jsou „plny vzpomínek“, zdi jsou „živé“, strach je jako „stonožka se studenými nožkami“, která běhá po páteři, a pocit viny jako „oslizlý kámen“ v hrudi.
- Styl je lyrizovaný, v některých pasážích až meditativní (úvodní popis starého domu, Pavlovo „padání do studně“ při zavření očí, úvahy o smyslu života v protektorátu), jinde naopak věcnější, když se přepisují dobová hlášení či dialogy z dílny.
- Autor používá často vnitřní monolog a zpřítomněnou řeč (Pavlovy vnitřní otázky: „Jak dál?“, „Co bude se mnou dál?“, úvahy o „prašivých, ztracených rocích“ a o tom, že bez Ester by „neměl proč dýchat“).
- Dialogy působí přirozeně, odlišují sociální a charakterové typy: tovaryš Čepek mluví lidově a ironicky („protento-krát“, „zatracená pitomost“), otec je klidný, staromódní, opatrný, Ester má jemnější, citlivý výraz, ale v krizových scénách je její řeč velmi naléhavá.
- V textu se objevují biblické a literární aluze (citát ze Shakespearova Romea a Julie na začátku, narážky na Jiráska, Kralickou bibli, biblické příměry Pavlovy matky), které posilují souvislost s tragickým milostným příběhem a historickým povědomím.

Charakteristika postav

- **Pavel:** Osmnáctiletý student (oktáva), syn starého krejčího, žije s rodiči v činžovním domě v Praze a má malý „študácký kamrlík“ u krejčovské dílny, kde čte, sní a občas hostí kamarády. Na začátku je spíš pasivní, považuje protektorát za „otravu“, věří, že „přitáhli, odtáhnou“, a chce jen nějak „přežít“ maturitu, totální nasazení a dobu války, své sny o životě odkládá „na neurčito“. Setkání s Ester v parku, její hvězda a fakt, že nenastoupila do transportu, v něm probudí silnou empatii a spontánní rozhodnutí ji ukrýt v pokoji, přestože tím riskuje trest smrti pro sebe i rodinu. Během novely se v něm mísí strach, pocit viny z toho, že lže otci, a zároveň stále silnější láska k Ester – dochází k ní, že bez ní „nechce“ žít a že by život bez ní byl jen „dýcháním pro nikoho“.
- **Ester:** Židovská dívka se zvláštním jménem, které jí dal otec lékař; v dětství žila v menším městě, ale později bydlela v Praze u tety provdané za „Árijce“, díky čemuž se rodina snažila oddálit její transport. V mládí byla kvintánka, chtěla maturovat, ale byla ze školy vyloučena; má ráda stromy, nebojí se „dělat v zahradnictví“, dokud má naději, že bude s rodiči. V okamžiku, kdy má nastoupit transport, instinktivně odmítne jít, bojí se, že rodiče už v Terezíně nejsou, a toulá se po městě s kufříkem, až se rozpláče v parku; po Pavlově zásahu přijme ukrytí v jeho pokoji. Je citlivá, má strach z myší, a přesto je

schopna velmi racionálně uvažovat o důsledcích svého skrývání – dokáže si uvědomit, že její přítomnost ohrožuje nejen Pavla, ale i jeho rodiče, a v klíčové scéně naléhá, že „už sem nepatří“ a že Pavel „musí žít“.

- **Pavlův otec (krejčí):** Starý krejčí Alois, majitel malého krejčovského živnostenského podniku, pracuje v dílně za tenkou zdí Pavlova pokoje a šije kvalitní, ale spíše konzervativní obleky. Je starší než manželka, mezi ním a Pavlem je věkový rozdíl přes 40 let, ale vztah otec–syn je důvěrný, otec s ním jedná jako s dospělým a učí ho pravdomluvnosti; právě proto Pavel velmi těžce nese, že mu musí kvůli Ester lhát. Otec je opatrný, uvědomuje si nebezpečí „špatné doby“, veřejně je zdrženlivý, ale doma čte Jiráskova a má v sobě tiché vlastenectví; tváří v tvář atentátu a stannému právu má o syna velký strach. Vnímá, že se s Pavlem „něco děje“, klepe na dveře jeho pokoje, ptá se, kde byl, a cítí, že mu syn lže, ale z úcty k němu a možná i z instinktivní touhy chránit ho, dál netlačí.
- **Pavlova matka:** Starší žena, hluboce věřící, čte Kralickou bibli a často používá biblická přirovnání („kobylinky egyptské“), je úzkostná a přehnaně starostlivá, Pavlovi opakuje, aby se do „ničeho nezapletl“, protože „mají jen jeho“. Představuje typickou protektorátní matku – chce syna chránit za každou cenu, proto by se pravdy o Ester zřejmě děsila; v textu vystupuje méně výrazně, ale její úzkosti dotvářejí atmosféru bytu.
- **Tovaryš Čepěk:** Krejčovský tovaryš, který v dílně čte nahlas noviny a komentuje je ironickými poznámkami, je kritický vůči nacistům, ale spíš na úrovni řeči („zatracená pitomost“, „zchladí si žáhu“), varuje před represí po atentátu. Je upovídaný, má „huba nevymláčená“, pro Pavlova otce je zároveň přítel, ale i riziko, protože jeho hlasitý komentář k novinám může být v době stanného práva nebezpečný.
- **Další postavy (stručně):** učedník Pepěk v krejčovně, který dělá „špinavou práci“ a hraje roli posluchače Čepkových komentářů; Pavlovi spolužáci, zejména Vojta, který je krycí záminkou pro Pavlovu pozdní příchod domů; obyvatelé domu, včetně člověka „nad nimi“, který se „dal k nim“ (kolaborant Rejsek), a tvoří tak hrozbu odhalení.

Časoprostor

- **Místo:** děj se odehrává v Praze za okupace, převážně ve starém činžovním domě se dvorkem, pavlačemi a krejčovskou dílnou (Pavlův byt, pokojík, dílna, pavlač) a v blízkém okolí (park, kde se Pavel setká s Ester, ulice s výklady, podnik „Josef Šlapák, vdova“, škola, kino). Starý dům je popsán jako „živý“, jeho schody, pavlač a dvůr mají své zvuky, které se šíří zdmi a zvyšují pocit, že všechno je slyšet.

- **Doba:** novela se odehrává v krátkém časovém úseku kolem atentátu na Heydricha – atentát je hlášen tlampači „27. května 1942“, na což bezprostředně navazuje vyhlášení stanného práva, zákazu vycházení po 21. hodině a hrozba střelby na každého, kdo se v té době objeví na ulici. Před atentátem vidíme Pavla ještě v „normálnější“ protektorátní atmosféře (maturita, písemky, procházky po městě), po atentátu se atmosféra dramaticky mění – stoupá napětí, represe a strach.

Stručný obsah díla

Osmnáctiletý student Pavel žije v Praze za protektorátu, prožívá „otravu“ války, připravuje se na maturitu a cítí se bezmocný vůči okupaci. Jednoho večera po písemkách se v parku seznámí s dívkou Ester, která pláče na lavičce a má na sobě žlutou hvězdu; dozvídá se, že je Židovka, nenastoupila do transportu do Terezína a nemá kam jít. Spontánně ji odvede do svého studentského pokojíku a ukryje ji tam, i když tím ohrozí sebe i rodiče; mezitím je v Praze spáchán atentát na Heydricha, vyhláší se stanné právo a trest smrti pro každého, kdo ukrývá nepřihlášené osoby, a tak se jejich milostný vztah odehrává v atmosféře narůstajícího strachu a morálního tlaku.

Podrobný děj

Novela začíná lyrickým obrazem starého domu, který je přirovnán ke starému člověku plnému vzpomínek; zdi „nasáklý všechny pachy“ a mají svůj hlas, který se projevuje kroky na pavlači, vrzáním schodů, brebentěním rádia a dětským pláčem. V tomto domě leží naznak osmnáctiletý Pavel, civí do tmavého okna, přemýšlí o svém životě, cítí bolest myslet, dýchat, být, říká si, že „cesta už není“ a má pocit, že došel „tam, kde končí obzor“. Za dveřmi jeho pokoje se ozývá klepání, je to otec, který ho volá jménem, ale Pavel předstírá, že tam není, bojí se slov a přemlouvání a vnitřně se od otce odtahuje.

V obsáhlém retrospektivním úseku se Pavel vrací k tomu, jak se sem dostal: jako jedináček starších rodičů vyrůstal v protektorátní Praze, matka je přehnaně úzkostná a prosí ho, aby se „do ničeho nezapletl“, otec je klidný, pracuje jako krejčí, doma čte Jiráska a vnímá okupaci skepticky. Pavel vnímá Protektorat für Böhmen und Mähren ironicky jako „protento-krát“, slyší zprávy o vítězství Wehrmachtu, válku má za „mizérii“, počítá, že udělá maturitu, pak ho „smetou“ do zbrojovky a totálního nasazení, kde bude „hnít“, než válka skončí; zároveň prožívá běžné starosti – taneční, kino, plaché schůzky s dívkami a neobratné polibky.

Jednoho jarního večera, po maturitních písemkách, má lístek do kina, ale před filmem se potuluje po městě a zamíří do parku, kde se chce v klidu nadechnout a vykouřit „dospěláckou“ cigaretu. Posadí se na lavičku, zpočátku si jen uvědomí, že na druhém konci někdo sedí, ale brzo si všimne, že vedle něj sedí dívka s kufříkem, která se třese a pláče; několikrát se ji nejistě snaží oslovit, ona ho odmítá, prosí ho, ať ji nechá na pokoji, protože „jeho do ní nic není“. Když vstane, aby odešel, dívka se lekne, kufřík jí spadne, Pavel se sehne pro kufřík a přitom si v komíhavém světle sirky všimne na jejím kabátku žluté hvězdy s nápisem „Jude“.

Pavel je překvapený, zapomene si zapálit cigaretu, ptá se koktavě „vy jste...?“, ona hrdě přizná, že je Židovka, a ironicky se doptává, jestli se ho teď bojí. V následném, stále přerušovaném rozhovoru se dozvídá, že se jmenuje Ester, měla maturovat, ale z kvinty ji „vyndali“, rodiče jsou v Terezíně, kam jí přestali psát, a ona dnes ráno nenastoupila do předepsaného transportu, protože se bojí, že by se do rukou Němců dostala bez naděje a bez rodičů. Ester přiznává, že neví, proč „tam nešla“, cítí se vině, že udělala „hroznou věc“, a zároveň odmítá představu, že by ji „nacpali do vagónu jako zvíře“; v kufříku má „všechno“, co vlastní – pár šatů, kartáček na zuby, oblíbenou knížku.

Pavel je stržen jejím vyprávěním, uvědomuje si, že zatímco sedí v parku, ji mohou kdykoli hledat – u příbuzných, v bytě – a že za její nepřítomnost v transportu hrozí tvrdé tresty; dívka znovu propukne v pláč, bojí se, že její rodiče už v Terezíně nejsou. Ve vnitřním záchvatu vzteku a soucitu Pavel náhle pronese, že „udělala správně“, že „se nesmí dát“ a že nesmí Němcům padnout do rukou; zčistajasna se rozhodne. Zvedne kufřík, vezme Ester jemně za ramena, pomůže jí vstát a řekne: „Pojďte se mnou. A nebojte se. Nic se vám nestane.“

Vede ji známými ulicemi, po tmavých chodnících s modravým zatemňovacím světlem lamp a zavřenými okny, až k jejich domu; rychle odemyká těžká domovní vrata, vede ji po schodech do svého pokojíku, zavře za nimi, na chvíli otevře okno, aby vyvětral zatuchlý tabákový vzduch, zatemní, rozsvítí lampu a oznámí Ester, že „tady teď bude bydlet“. Ester si opatrně sedne na kraj pohovky, rozhlíží se po kamrlíku s atlasem hvězd, rozbitou židličkou, soškou sovy a amatérským rádiem – líbí se jí, že je tam „docela hezky“, přestože jde o skromné, provizorní zařízení. Pavel jí vysvětluje praktická pravidla: kde je pokrývka, hrnek, skříň, umývadlo a klozet; zdůrazňuje, aby ve dne byla potichu, nechodila do dílny ani na chodbu a nepouštěla rádio, protože v domě nejsou všichni spolehliví.

Když se vrací domů k rodičům, přichází pozdě, rodiče čekají; otec se ho ptá, kde byl, Pavel si vymyslí, že byl v kině a že se „zapovídal s Vojtou“, ale otec mu nevěří – Vojta se totiž večer stavoval a Pavla hledal. Otec pronese, že „myslel, že si nelžou“, a zdůrazní, že je „zlá doba“, ale dál se neptá, zatímco Pavel usíná v pokoji s pocitem, že poprvé v životě vědomě lhal člověku, který ho učil pravdomluvnosti.

Druhý den ráno se Pavel těší, jak se Ester probudila; v tichosti se vypraví do starého domu, otevře pokojík a najde ji spící na pohovce, stočenou s tváří u zdi, s odkrytou přikrývkou. Chvilí ji pozoruje ve spánku – její bledou tvář, vlasy, drobné tělo – a vnímá ji jako bezbranné, zranitelné dítě; po špičkách odejde a vrátí se později. Když se Ester probudí, bojí se, kde je a kdo je, Pavel ji uklidňuje, že je u něj, že vedle je otec v dílně a že tu bude v bezpečí; při spravit věci se ukáže, že se bojí myši a že nechce být sama, raději se obléká v jeho přítomnosti, pokud se nedívá.

Pavel jí nosí jídlo z bytu (namazaný chléb, meltu v láhvi) a vymýšlí, jak rodičům vysvětlit svou častou nepřítomnost; rodiče vnímají, že se něco děje, otec to komentuje v dílně, ale nemá důkazy. Ester mu vypráví o minulosti: o svém městečku, otci lékaři, bratrovi, který utekl kamsi na frontu, o rodičích v Terezíně a kamarádce Blance, která psala z Terezína o práci v zahradnictví, ale dlouho se neozvala. Přiznává, že se nechce smířit s tím, že by ji deportovali bez rodičů, a že v sobě cítí zároveň strach i vzdor.

Na pozadí jejich rodícího se vztahu přichází zásadní zlom – tlampače v ulicích hlásí, že 27. května 1942 byl v Praze spáchán atentát na zastupujícího říšského protektora Heydricha; postupně se ozývají další hlášení o vyhlášení výjimečného stavu, zákazu vycházení po 21. hodině, zastřelení každého, kdo poruší zákaz, a především trestu smrti pro každého, kdo přechovává nepřihlášené osoby. Pavel tyto zprávy vnímá v ulicích i doma, výkřiky z tlampačů se odrážejí od zdí, lidé v ulicích jsou ohromeni, Čepek v dílně komentuje noviny a varuje, že „teď to začne“ a že „stačí křivý pohled a jedeš“.

Odstín napětí se dál zvyšuje: v domě nad nimi bydlí nájemník, který se „dal k nim“ (k Němcům), jsou domovní prohlídky, i samotné naslouchání rádia je riskantní. Pavel přesto chodí za Ester, večer u ní sedí, rozmlouvají, škádlí se, dotýkají, líbají; autor popisuje, že se jejich život „rozdělil na dva“ – jeden svět venku plný hrůzy a druhý svět v pokojíku, kde se zdá, že existuje jen jejich láska a „pět kroků tam, pět kroků zpět“.

Pavlův otec se několikrát pokouší navázat se synem rozhovor; jednou v noci jde do jeho pokoje, kde Pavel předstírá spánek, otec se sklání nad jeho tvář, pohladí ho po vlasech a s povzdechem zhasne světlo, zatímco Pavel cítí zahanbení, že mu lže. Ester se mezitím začíná víc zajímat o situaci venku, tajně si pustí rádio, přestože ji Pavel varoval; dozví se zprávy o atentátu, stanném právu a trestech za ukrývání, a uvědomí si plně, že svou přítomností ohrožuje nejen Pavla, ale i jeho rodiče.

V jedné z klíčových scén se Ester zhroutí, propukne v zoufalý pláč, říká Pavlovi, že „už sem nepatří“, že on „musí žít“ a že nechce, aby kvůli ní zemřel; prohlašuje, že ji má rád, ale že ji láska nemůže omluvit, pokud by kvůli ní zastřelili jeho i rodiče. Pavel reaguje úporným

nesouhlasem, tvrdí, že „bez ní nechce žít“, že by bez ní neměl proč dýchat, že už nevěří ve svět ani v „osvícené století“, kde existuje ghetto a středověké praktiky, a že jediné světlo je pro něj ona. Přesto vnitřně ví, že dlouhodobé skrývání je neudržitelné a že bude muset „něco podniknout“.

V závěrečných kapitolách záměr Pavla a Ester vyústí v tragický konec: situace v Praze se po atentátu dále vyhrocuje, probíhají masové popravy a pátrání po pachatelích, v domech se šíří strach a udávání. Ester, která už psychicky neunáší uzavření, strach o Pavla a pocit, že je „odsouzena“, učiní krajní rozhodnutí: v noci opouští úkryt a míří do tmy, aby zabránila tomu, že kvůli ní budou zastřeleni nevinní. Vyběhne aby odlákala pozornost a zachránila Pavla i dům před hrozící prohlídkou, a je téměř okamžitě zastřelena. Pavel slyší výstřely. Právě tato okamžitá smrt (nikoliv deportace) je paralelou k tragické smrti Shakespearovy Julie. Její krok je veden láskou a obětí – nechce, aby „pro ni“ někdo zemřel. Pavel její zmizení a následný osud (v koncentračním kontextu) nese jako těžkou ránu, ale jeho vnitřní proměna je dokončena: už není pasivní pozorovatel, nýbrž člověk, který poznal cenu morálního rozhodnutí i cenu ztráty.

Vlastní zhodnocení

Novela na mě působí velmi silně hlavně tím, že spojuje intimní milostný příběh s konkrétní historickou situací heydrichiády, takže čtenář cítí každé Pavlovo rozhodnutí jako reálně životu nebezpečné. Nejzajímavější jsou podle mě Pavlovy vnitřní monology a rozhovory s Ester, kde se řeší, co vlastně znamená „žít“ v době, kdy může být člověk kdykoliv zabit, a jak velkou cenu má láska a zodpovědnost za druhého. Dílo je přínosné i proto, že dokáže středoškolskému čtenáři srozumitelně přiblížit atmosféru okupace a morální dilemata obyčejných lidí, a zároveň je napsané čtivým a poetickým jazykem, který není zbytečně složitý.